

Universitetens relevans för samhället – en historisk genomgång¹

Författare: Helena Bani-Shoraka

Den här artikeln är en litteraturstudie och handlar om den historiska utvecklingen av relationen mellan universitet/högskola och det omgivande samhället, med särskilt fokus på förväntningar och krav på akademien ifråga om dess relevans för samhället. Relationen mellan universitet/högskola och det omgivande samhället, men också dagens forskningspolitiska scen, är snårig och komplex och måste därför förstås i sin historiska kontext. Jag kommer att inleda med ett nedslag i den dagsaktuella forskningspolitiska debatten i Sverige, och därefter blicka bakåt historiskt för att försöka förstå varför debatten ser ut som den gör idag.

Det stora gapet – år 2012

Under sommaren 2012 utspelade sig en debatt i svenska medier om ett förslag från Svenskt Näringsliv som gick ut på att sänka studielånen för dem som studerar humaniora och konst². Rapporten som Svenskt Näringsliv hade publicerat i december 2011 hette ”Konsten att strula till ett liv” och resonemanget i den gick ut på följande. Personer som läser humanistiska ämnen tar längre tid på sig att bli klara med sina studier på grund av studieuppehåll och studieavbrott, de följer ingen ”rak studieväg”. Svenskt näringsliv har dessutom statistisk som visar att andra högskoleutbildningar än de inom de humanistiska ämnena oftare leder till arbete direkt efter avslutad utbildning. Men problemet är mer omfattande än så, menade Svenskt Näringsliv. Studierna i sig bekostas av skattemedel, och det är också skattemedel som senare står för arbetslöshetskostnaderna. Enligt Svenskt Näringslivs undersökning lär nära en fjärdedel av alla högskoleutbildade personer inom humaniora och konst försörja sig på något annat sätt än genom arbete (Fölster et al.

---

¹ Artikeln är skriven inom ramen för projektet ”Humsamverkan” (finansieras av VINNOVA januari 2013 till december 2015). Jag riktar ett varmt tack till alla inom projektet som på olika sätt bidragit till arbetet med kapitlet.

² Med humaniora avses en något oprecis gruppering av ämnen som historia, religionsvetenskap, litteraturvetenskap, filosofi, estetik, språkvetenskap m.fl. Grupperingen av humaniora som fält bygger på en inomvetenskaplig kategorisering som ibland bara är ett arv från tidigare kategoriseringar och ibland är strategiskt och/eller ekonomiskt motiverade. Grupperingen av humaniora kan därför se ganska olika ut på de olika universiteten och högskolorna runtom i landet. Gruppen humanister utgörs av människor som helt eller delvis har bedrivit humanistiska studier på högskolenivå.

2011:22). En lösning på detta samhällsproblem är att reglera möjligheterna att bedriva samhällsnyttiga studier genom att sänka studielånen för ämnen inom konst och humaniora.³

Den här sidan i debatten driver argumentet att högre utbildning och forskning ska användas för att eftersträva samhällsekonomisk utveckling, på såväl nationell som på regional nivå. Samtidigt ska högre utbildning och forskning användas till förnyelse i övergången från industriell ekonomi till dagens kunskapsekonomi (Jacob 2008:52). Förutsättningarna för en effektiv samverkan mellan akademi och det omgivande samhället skapas på politisk nivå genom makroekonomisk styrning. Enligt nationalekonomisk teori kan beslutsfattare genom reglering ändra människors beteendemönster eftersom människan är en rationell varelse och gör rationella (läs ekonomiskt gynnsamma) val. Därför ter sig förslaget om sänkt studiemedel för humaniora som fullt rimligt för företrädare av det här synsättet.

Kritiska röster mot detta förslag lät förstås inte vänta på sig från humaniorakretsar, det vill säga den andra sidan i debatten. Förslaget anklagades för att bygga på en förvirrad problemlösning, erbjuda en undermålig analys, eller uppvisa ett pinsamt och omodernt bildningsförakt. Rösterna påpekade att humanistiska studier och forskning i Sverige är att betraktas som A och O för Sveriges framtid. Samtidigt erbjöd de få konkreta förslag till hur man skulle kunna bidra till samhällsutvecklingen.

Ekström och Sörlin (2008) beskriver det som att man från humanistiskt håll haft en reaktiv hållning i diskussionen om humaniora och samverkan, som ett försvar mot yttre pålagor och kritik. Enligt Geschwind och Larsson (2008) har humanioradebatten ofta handlat om humanioras särart i relation till andra vetenskapsområden, varför detta fält måste bedömas efter andra kriterier och på så sätt slippa styras av krav på samhällsrelevans. Humanisterna på universiteten (eftersom de på arbetsmarknaden saknar hörbar röst i den forskningspolitiska debatten) har kritiserat de dåliga förutsättningarna för forskning vilket framförallt beror på underfinansiering. Eftersom humaniora inte prioriteras i den svenska utbildnings- och forskningspolitiken är fältet satt på svältkost.⁴ Det, menar man, resulterar i att humaniora halkar efter resursmässigt i förhållande till humaniorämnena i andra länder, men också i förhållande till andra forskningsfält inom Sverige. Ytterligare ett återkommande ämne i kritiken från humaniorafältet rör den enskilda forskarens arbetsvillkor med orimligt hög arbetsbelastning, vilket inte ger utrymme till att bedriva forskning i lugn och ro; humanistisk kvalitativ forskning kräver tid.

---

³ Rapportförfattarna konstaterar samtidigt att det ekonomiska incitamentet verkar väga lätt vid val av utbildning eftersom ökningen av personer som valt humanistiska utbildningar som sina förstahandsval har ökat med hela 50% under 2000-talet. Motsvarande ökning för utbildningar inom teknik och tillverkning har stannat vid 8%. Författarna drar slutsatsen att dessa "felaktiga" utbildningsval troligen bygger på bristande kunskap och medvetenhet hos de blivande studenterna (2011:22).

⁴ I såväl forskningspropositionen från 2008 som 2012 är satsningarna på humaniora påfallande små i förhållande till andra forskningsområden.

Denna diskussion fångar två extremer i debatten om relationen mellan högskola/universitet och det omgivande samhället. Hur har detta stora gap mellan företrädare för de humanistiska ämnena vid högskolor/universitet och näringslivet kunnat uppstå? Det ska jag försöka reda ut i den här artikeln.

Universiteten och samhället – i begynnelsen

Att universitetens verksamhet ska vara relevant för det omgivande samhället har varit en självklarhet allt sedan universitetens uppkomst på 1000-talet. Samhället eller snarare olika maktcentra och maktgrupperingar i samhället har i alla tider haft förväntningar, önskemål och krav på universitetsvärlden. Under medeltiden och fram till mitten av 1800-talet var universitetsutbildningen i Europa framför allt en prästutbildning. Andra som ville ha universitetsutbildade tjänstemän inom de växande statliga förvaltningarna var kungar och furstar. Under den svenska stormaktstiden fungerade universiteten som redskap för att befästa idén om nationalstaten och protestantismen.

Från mitten av 1800-talet och framåt började man i Sverige betona nationsbyggande ur ett materiellt, tillväxtperspektiv. Tekniska institut och skolor av olika slag, såsom Bergsskolan i Falun, Teknologiska institutet i Stockholm (senare KTH) och Chalmerska slöjdskolan i Göteborg (senare Chalmers tekniska högskola) etablerades.

Runt förra sekelskiftet, kring 1900, var den svenska högskolesektorn i stark förändring. Stora organisatoriska förändringar ägde rum i och runt de fakulteter som fanns och debatterna om universitetens roll i samhället avlöste varandra.⁵ En viktig förändring var att forskningens betydelse kom att stärkas genom krav på kvalitetssäkring i form av sakkunniggranskningar. Detta rörde framför allt tillsättning av tjänster som varit påtagligt styrda av nepotism. Tillsättningen av tjänster kom i sin tur att koppla forskning till undervisning då det var ämnesansvariga professorer som undervisade studenterna. På det här sättet ville man inte bara kvalitetssäkra forskningen, utan också undervisningen genom att koppla den till forskningen. Under den här perioden var professorerna inom de humanistiska ämnena inte många till antalet, men de var ändå mäktiga opinionsbildare i samhället. Många forskare hade också sin försörjning både från universiteten och från tjänster i samhället, varför rörligheten mellan akademien och det omgivande samhället var stor.

Men redan vid sekelskiftet började det riktas kritik mot inskränkta och inåtvända universitet såsom universiteten i Uppsala och Lund (Geschwind och Terell 2011:81). Även om det fanns en tydlig efterfrågan på nya grupper av akademiker fanns det intressant nog redan på 1930-talet en oro över de universitetsutbildades arbetsmarknad. Man noterade till exempel att antalet utexaminerade var fler i förhållande till behovet,

---

⁵ De fyra fakulteterna som fanns var de teologiska, medicinska, juridiska och filosofiska fakulteterna. Humaniora och naturvetenskap ingick båda i den filosofiska fakulteten även om de var organiserade i separata sektioner.

vilket ledde till viss arbetslöshet, men man noterade också att något måste göras åt den långsamma studietakten och de många studieavbrott som utmärkte den filosofiska fakulteten. Det ställdes inte bara högre krav på att universiteten skulle vara en del av samhället, utan också till för samhället (Geschwind och Terell 2011:90). I utredningen ”Betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmning till de aktuella yrkena” (SOU 1935:52), diskuterades arbetsmarknadsutsikterna för olika grupper akademiskt utbildade och möjligheterna att på olika sätt styra och reglera tillströmningen till högre studier.

Efterkrigstiden – den första större utbildningsexpansionen

Perioden efter andra världskriget präglades av fortsatta krav på samhällsrelevans i universitetens verksamhet och föranledde stora och långa utredningar som på sikt kom att innebära en reformerad högskolesektor. På 1940-talet började statsmakten i Sverige också betrakta forskningen som en motor i det moderna samhällets utveckling och därför också mer som en investering. Det var till exempel på 1940-talet som man i Sverige började bygga upp en forskningsrådsorganisation. Föreställningen om att universiteten fungerade som instrument för samhället stärktes också i takt med att utbildningsväsendet under den här perioden byggdes ut. Universiteten skulle nu tillgodose arbetsmarknadens behov av akademiskt utbildad arbetskraft, särskilt inom den offentliga sektorn.

Från slutet av 1960-talet och framåt expanderade högskolan stort i fråga om såväl studentantal som lärarkårens storlek, och flertalet utredningarna handlade om hur man skulle möta och hantera denna expansion med bästa planering för det moderna samhällets specifika behov⁶. Antalet studenter hade också tredubblats sedan sekelskiftet, vilket innebar en stor påfrestning för den akademiska personalen. En viktig förändring skedde 1958 då lektoratet infördes som befattning. En lektor skulle ta hand om undervisningen på grundutbildningen, vilket gjorde det möjligt för professorerna att enbart ägna sig åt sin forskning (Ekström och Sörlin 2012:87-88).

En avgörande utredning under den här expansiva fasen är den Segerstedtska utredningen från 1963. Den var unik av främst två anledningar. För det första lyfte den fram *skillnaderna* mellan samhällsvetenskap och humaniora; tidigare hade likheterna oftast framhållits. Detta var en till synes subtil kursändring, men den kom att få stora konsekvenser. Samhällsvetenskap beskrevs plötsligt som synonymt med det nya samhället medan humaniora fortsatte att beskrivas som ”de traditionella humanistiska disciplinerna” (Ekström och Sörlin 2012:98). För det andra ansåg utredningen i detta sammanhang att

det var befogat och tidsenligt att föreslå en delning av den filosofiska fakulteten i två nya: en samhällsvetenskaplig och en humanistisk fakultet. Nyordningen klubbades igenom i riksdagen och började gälla redan 1964.

---

⁶ Till exempel 1955 års universitetsutredning *Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle: riktlinjer och förslag till utbyggnad*.

Inom samhällsvetenskaperna var entusiasmen stor. Kvantitativ metod var nu högsta mode och det blev snabbt tydligt att huvuddelen av det nyskapande som expansionen ledde till skulle ske utanför det kunskapsområde som definierades som ”det humanistiska”. Forskningsrådets prioriteringar följde samma logik vilket kom att innebära en marginalisering av humaniora. För humanisterna var detta bara en bekräftelse av en redan rådande situation; nu blev den artikulerad, stadfäst och oåterkallelig. Humaniora blev per definition ett område där man *inte* ägnade sig åt de samtida samhällsfrågorna (Ekström och Sörlin, 2012:101). Humaniora efterfrågades inte och forskarna inom det humanistiska fältet skulle inte heller självmant komma att ta ansvar för kunskapens tillämpning. På så sätt kunde man inom humaniora odla ett distanserat vetenskapsideal.

Högskolereformer med fokus på samhällsnytta

Flera utredningar tillsattes under efterkrigstiden just i utbildningsfrågor med koppling till arbetslivet. År 1973 formuleras en av högskolans viktigaste uppgifter, nämligen att förbereda för yrkesverksamhet (SOU1973:2). I 1977 års högskolereform ser vi också en utvidgning av högskolebegreppet till att omfatta det mesta av eftergymnasial utbildning, och en etablering av nya högskolor utan forskningsorganisation.⁷ 1977 års högskolereform innebar också en helt ny högskolelag. Nu kom alltså universitet och högskolors verksamhet att regleras i lag. Med reformen ville statsmakterna både göra högskoleutbildningarna tillgängliga för nya studentgrupper och utveckla högskoleutbildningarnas innehåll (HSV 2001:10). Samtidigt som utbildningarna skulle marknadsanpassas skulle de också vila på vetenskaplig grund.

I högskolelagen betonades det också att utöver forskning och undervisning skulle högskolan ha kontakt med omvärlden:

Till verksamheten inom högskolan skall höra att sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete. Kännedom skall också spridas om vilka erfarenheter och kunskaper som har vunnits och om hur dessa erfarenheter och kunskaper skall kunna tillämpas. (Lag 1977:218)

Nästa stora högskolereform trädde ikraft 1993 och baserades även den på krav på samhällsnytta. Man framhöll att en stor andel högskoleutbildade människor var avgörande för Sveriges framtida utveckling. Den stora satsningen på utbildningssektorn ägde rum mitt i den svenska finanskrisen i början av 1990-talet; man skulle utbilda sig ur krisen. Detta ledde till stora satsningar för att bredda rekryteringen till högskolan. Ytterligare

---

⁷ Skillnaden mellan universitet och högskola är att högskolor saknar rätten att utfärda examina på forskarutbildningsnivå.

argument var nu också vikten av Sveriges konkurrenskraft på den internationella marknaden.

Samverkansuppgiften 1997 – ett nytt politiskt avstamp

Kursen i svensk utbildnings- och forskningspolitik, men även i viss mån industripolitik, gick under 1970- och 1980-talet i en tydlig riktning. Beslutsfattarnas syn på relationen mellan universitet/högskola och det omgivande samhället artikulades tydligt som till exempel i NYFOR-kommitténs utredning (SOU 1996:70) som föreslog att ”samverkan” med näringsliv och övriga sektorer i samhället skulle skrivas in i högskolelagen:

Ordet samverkan markerar att det är fråga om ett flöde av kompetens, personer och resultat i båda riktningarna. Det är också en påminnelse om att ett samspel mellan högskolan och det omgivande samhället är en förutsättning för att högskolans utbildning och forskning skall kunna hålla en hög validitet. Samverkan kan avse alla samhällssektorer, till exempel kommunerna, myndigheterna och kultursektorn. (s. 181)

Samma utredning kom att sätta spår i 1997 års budgetproposition. I den propositionen skrevs det fram att universiteten och högskolorna skulle spela en större roll som mottagare av erfarenheter och problem från exempelvis företag och andra organisationer, vilket var tänkt att öka forskningens möjligheter att hantera angelägna samhällsfrågor. Det framhölls också att samverkan med aktörer utanför universitetet bör ske i samarbete. I forskningspropositionen *Forskning och samhälle* 1996/97:5 lyftes dessutom lärosätenas ansvar att skapa förutsättningar för nyttiggörande av de resultat som denna forskning genererar (HSV 2008: 17-18). Den här tolkningen av begreppet samverkan låg i linje med den bredare och mer ambitiösa synen på samverkan som ledde fram till 1997 års ändring i högskolelagen. Lagändringen hade följande ordalydelse:

Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet.

Skälet till denna lagändring var att öka och fördjupa lärosätenas kontakter med det övriga samhället. Samhällsrelevansen skrevs på så sätt in som en lagstadgad uppgift och förtydligade högskolesektorns uppdrag. Men denna förändring av högskolelagen handlade också om att högskolans utåtriktade informerande om den egna verksamheten skulle ersättas med samverkan, det vill säga *ett ömsesidigt utbyte av kunskap* mellan högskolan och övriga samhällssektorer.

Med lagkravet från 1997 följde mycket tydliga skrivningar på olika håll om samverkansuppgiftens ömsesidiga natur. I samband med ett förslag från utredningen *Forskning 2000* (SOU 1998:128), där man hade föreslagit att samverkansparagrafen skulle tas bort och ersättas med en annan skrivning, formulerades följande svar i proposition 1998/99:94 *Vissa forskningsfrågor*.

Bland annat ger samverkan möjlighet till en ömsesidig kunskapsbildning som annars inte skulle komma till stånd. Samverkan ger också ett inflöde av idéer till lärosätet som bör få effekt på undervisning och forskning. Att universitet och högskolor förmår utveckla en god samverkan med externa intressenter inom såväl grundutbildning som forskning, utan att lärosätets integritet riskeras är en viktig kvalitetsaspekt för verksamheten. Samtidigt är det viktigt att betona högskolans samverkan med hela det omgivande samhället, kommuner, landsting, myndigheter, organisationer, allmänhet, och inte bara företag och näringsliv. Samverkansuppgiften är också en ömsesidig verksamhet som endast kan göras möjlig om samtliga parter, såväl högskola som myndigheter och organisationer har ett engagemang. (s. 34)

Ytterligare exempel på att ömsesidigheten var en central aspekt i samverkansuppdraget var de olika regleringsbrev mellan 1997 och 2000. I enlighet med regleringsbrevet för 1997 skulle lärosätena samverka med det omgivande samhället, och som exempel på samverkanspartners gavs näringsliv, organisationer, kulturliv och folkbildning. Kravet på ökad samverkan återkom i regleringsbrev för 1998 och 1999. I 1999 års regleringsbrev spetsades samverkanskravet till genom att offentlig förvaltning lyftes fram som potentiell samverkanspartner, men också genom att ömsesidigheten i samverkan ytterligare specificerades. I regleringsbrevet för 2000 betonades att lärosätena aktivt skulle använda och dra nytta av erfarenheter och problem hos det omgivande samhället.

Så här i backspeglarna är det lätt att se hur själva samverkansuppdraget växer för varje regleringsbrev. År 1997 betonades spridning av nationella och internationella forskningsresultat till omgivningen. År 1999 tillkom uppgiften att utveckla och sprida ett vetenskapligt förhållningssätt till kunskap, liksom att bidra till samhällets rationalitet och att värna om humanistiska bildningsideal. I detta ingick också att befästa och utvidga demokratin i samhället. År 2000 utvecklades samverkansuppdraget ytterligare till att omfatta kompetensutveckling i arbetslivet och det livslånga lärandet.⁸

I samband med Högskoleverkets utvärdering 2004 sammanfattades samverkansuppgiftens mål i följande tre komponenter, en tredelning som fortfarande gäller:

---

⁸ Ytterligare dimensioner av det nya samverkansuppdraget diskuteras i Rönns bidrag i denna bok.

- Samverkan för utveckling av demokrati, det vill säga lärosätenas arbete med forskningskommunikation för folkbildning
- Samverkan för kunskapsutveckling och tillväxt, det vill säga lärosätenas medverkan i kunskaps- och innovationssystemet
- Samverkan för bättre utbildning, lärosätenas dialog med det omgivande samhället kring utbildningens innehåll och dimensionering samt studenternas omvärldskontakter i utbildningen.

Samverkansuppdraget 1997-2005

I Högskoleverkets utvärdering från 2001 hittar vi ett första sammanhängande försök att summera vad lagändringen från 1997 har inneburit. Bilden som framkommer här är att samverkansuppgiften i detta tidiga skede har varit minst sagt luddig. Uppdraget att samverka har varit otydligt formulerat och har kommit att omfatta mycket vida områden. Förutom att det initialt inte gavs konkreta direktiv om hur denna samverkan skulle ta sig i uttryck, eller att det egentligen tillkom någon basfinansiering, lyfts också den bristande redovisningen (och med det den relevanta återkopplingen) upp som ett problem. Det första året efter lagändringen var lärosätena skyldiga att redovisa sina handlingsplaner för samverkansuppdraget i årsredovisningarna. Därefter ställdes kraven på lite olika sätt och handlingsprogrammen skulle redovisas direkt till regeringskansliet och utbildningsdepartementet (HSV 2001:14). Först 2003 bestämdes det att redovisningar av konkreta handlingsprogram och strategier skulle ske vart fjärde år (RRV 2005:18-19).

Samtidigt som Högskoleverkets utvärdering från 2001 försiktigt kritiserar resultaten så här långt – det var egentligen alldeles för tidigt att efter bara fyra år kunna dra slutsatser och utvärdera – pekade de initiala slutsatserna mot att samverkanspartners i det omgivande samhället i mångt och mycket enbart bestod av storföretag (HSV 2001:20). Inom offentlig sektor verkade intresset för samverkan ha ökat något (dock oklart hur), medan kontakterna med organisationer inom kulturlivet och folkbildningen föreföll vara utvecklade (HSV 2001:21). Både kulturskillnader och skillnader i förhållningssätt till tidsperspektiv inom högskolan och de mindre företagen visade sig vara problematiska. Vad som också framkom av utvärderingen 2001 var att den ömsesidighet som statsmakterna både hade önskat och krävt i samband med 1997 års lagändring ännu inte var synlig. Fortfarande verkade kunskapen gå enkelriktat från universitet/högskola ut till samhället. Utredningen tyckte sig se att synen på samverkan som en enkelriktad process fanns såväl hos högskolorna som hos aktörerna i samhället, och att samverkanspartnerna istället för att peka på kulturskillnaderna som en tillgång genomgående såg dem som problem (ibid.).

Högskoleverkets utvärdering från 2004 pekade på att det hade skett förbättringar i samverkan mellan högskola/universitet och det omgivande samhället. Det skrivs om de

nya interna stödfunktionerna på universiteten, men att *allmänheten* (utan vidare definition) borde uppvärderas som intressent. I rekommendationerna förekommer konkreta förbättringsförslag ifråga om tydligare entreprenörskap och nyttiggörande av idéer och forskningsresultat i befintliga företag och offentlig verksamhet. Men fingranskar man bristerna som rekommendationerna ringar in (HSV 2004:9-10) kvarstår i mångt och mycket samma tillkortakommanden med alltför svaga och oprecisa mål, och bristen på både resurser och ledning från universiteten beträffande hur man konkret bör gå tillväga för att förbättra och fördjupa samverkansarbetet.

Riksrevisionens granskning av högskolans samverkan med det omgivande samhället från 2005 är mer eller mindre en spegelbild av Högskoleverkets utvärdering från 2004, även om tonen är betydligt fränare. Enligt riksrevisionen upplever universiteten att innebörden av begreppet samverkan fortfarande är oklar. På universiteten är man frustrerad över att regeringen inte heller tydliggjort vilka prioriteringar som ska göras, samt att tydliga, uppföljningsbara mål saknas. Det saknas tydliga krav på vad man ska åstadkomma och hur uppföljningen av dessa resultat ska ske systematiskt varför det är egentligen oklart vad man på universiteten har gjort eller inte. Effekterna går helt enkelt inte att bedöma. Men den stora återkommande frågan är att det saknas finansiering för att sätta samverkansidéer. Det var inte bara beslutsfattarna som blev kritiserade av Riksrevisionen, utan även lärosätena. Utredningen menade att de hade brustit i sitt arbete med handlingsprogram såväl på grundutbildningarna som på forskarutbildningarna, att det saknades matchning med arbetsmarknadens behov och att erfarenhet av samverkan saknade betydelse vid anställning och befordran. Riksrevisionens kritik är svår att misstolka: problemen beror dels på otydlig eller bristande styrning från regeringen, dels på att lärosätena inte vidtagit tillräckliga åtgärder.

Samverkansuppdraget 2005-2013

Efter flertalet utredningar om samverkansuppdraget började det från politiskt håll att talas om en skärpning av samverkansuppgiften. I forskningspropositionen 2004/05 ser vi början på vad som kan beskrivas som en snävare tolkning av samverkansuppgiften, vilken stärks i propositionerna fram till och med 2013. Nu är *näringslivet* den mest centrala samverkanspartnern i det omgivande samhället, man talar om samverkan för *tillväxt* och om *kommersialisering* som ett medel för detta. Det talas nu också om enkelriktad *överföring* av kunskaper till näringslivet.

Omdefinieringen, eller glidning i tolkningen (Ekström och Sörlin 2012:20-21), av begreppet samverkan verkar ha återfört resonemanget om samverkan till betydelsen före lagändringen 1997. Genom ett tillägg till högskolelagen som trädde i kraft 1 juli 2009 lagfästes denna nya forskningspolitik:

I högskolornas uppgift ska ingå att samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta. (Lag 2009:45)

Den här formuleringen beskriver explicit att det handlar om forskningsresultat tillkomna vid högskolan. Det är också nu som nyttodiskursen alltmer kommer att kläs i ekonomisk dräkt. I vårt globaliserade tidevarv motiveras den nya forskningspolitiska kursen med att europeiska utmaningar också kan ses i svensk tappning, varför politiker motiverar större delen av sina beslut baserade på internationella forskningsresultat. Medan man till exempel i Europa brottas med den s.k. europeiska paradoxen, brottas många i Sverige med en motsvarande svensk paradox. Paradoxen bottenar, enligt många politiker, i att stora investeringar har gjorts och görs dels i forskning och utveckling, dels i innovationer, och att Sverige och kontinenten inte får ut lika mycket i form av innovationer som man satsar i forskning och utveckling (Jacob 2008:51-52). Det handlar alltså om att offentliga investeringar i utbildning och forskning förväntas ge konkret, mätbar avkastning. Den nya forskningspolitiska kursen innebär att forskningspolitiken integrerats i det som tidigare var svensk industripolitik.

I den här forskningspolitiska inriktningen får inte humaniora någon plats. I 2008 års forskningsproposition anslogs till exempel hela en och en halv miljard kronor till 24 strategiska områden. Av dessa gick tio miljoner (det vill säga sju promille) till strategisk samhällsvetenskaplig forskning för att undersöka förutsättningarna för att forskning kan leda till tillväxt. Humaniora nämndes över huvud taget inte.

Men till exempel UniLink (2009) konstaterar att även näringslivet efterfrågar humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Att utbytet går trögt menar de beror delvis på att forskare inom humaniora har relativt liten erfarenhet av samverkan med näringslivet vilket i sin tur beror på "ett nationellt innovationssystem som i hög grad fokuserat på teknik, medicin och naturvetenskap och är resursallokerat gentemot industrisektorn" (2009:2).

Almega (2008) konstaterar att de beskrivningar av dagens företagsstruktur som politikerna baserar sina beslut på inte fångar tjänsteföretagens logik (2008:9). Den svenska forskningspolitiken styrs fortfarande av en traditionell produktlogik, som inte hunnit ikapp samtiden. Detta trots att de teknikbaserade industriföretagen som dominerade i mitten av 1900-talet nu helt har ersatts av tjänsteföretag baserade på serviceinnovationer.

Universiteten och samhället – i framtiden

I denna tillbakablick har vi sett hur den en gång självklara relationen mellan universiteten och samhället började lösas upp någon gång runt förra sekelskiftet. Medan samhället och den samhälleekonomiska utvecklingen rusade på under efterkrigstiden försökte beslutfattare på olika sätt få den högre utbildningen att matcha samhällets behov av

akademiskt utbildad arbetskraft. Detta gällde såväl utbildning som forskning. Humaniorafältet, först som en del av den filosofiska fakulteten och senare som en självständig fakultet, stod utanför denna expansiva samhällsutveckling. Vi har sett att detta berodde på både organisatoriska förändringar och en intern passivitet inom humaniora. Medan humaniora inte efterfrågades protesterade inte heller humanister mot denna marginaliserade samhällsroll. Denna situation har kvarstått och lett till ett strukturellt osynliggörande som vi ser än idag. Det tillskrivs till exempel inte humaniora någon samhällsroll i forskningspropositionerna och avsätts därför inte nämnvärda ekonomiska medel för detta fält. Forskning inom andra områden förväntas leda till något, den har en samhällsfunktion och man är bekymrad om samhällseffekterna uteblir. Över humanioras samhällseffekter funderar propositionstexterna inte alls. Om humanisterna avstår från att ta plats och tala om sin samhällsroll och funktion är det kanske inte så konstigt att andra inte heller talar om det.

Den politiska styrningen av verksamheten vid universitet/högskolor har också ändrat karaktär under årens lopp. I slutet av 1970-talet infördes den s.k. tredje uppgiften vilket var en riktning som under de kommande åren mejslades fram allt tydligare: behovet av ömsesidigt kunskapsutbyte mellan universitet/högskola och det omgivande samhället för samhällsekonomisk utveckling. Denna ideologi lagfästes 1997 i och med samverkansuppgiften, och kan ses som ett nytt och mycket tydligare avstamp i vad man från politiskt håll eftersträvade. Men insåg beslutsfattarna vilket radikalt förslag samverkansuppgiften från 1997 egentligen var? I backspeglarna ser vi att svaret på denna fråga förmodligen är nej. Man varken förstod eller hade beredskap för att hantera vad denna breda samverkan faktiskt krävde. Och därför har också de förväntade resultaten uteblivit. Den automatiska nytta och innovation som samverkan mellan akademi och det omgivande samhället skulle resultera i har inte realiserats.

Politikerna har kritiserats för att planera kortsiktigt och förvänta sig stora resultat snabbt. Sedan 2005 har samverkansuppgiftens innebörd glidit från ömsesidig samverkan med olika aktörer i samhället med målet att utveckla samhället socialt och ekonomiskt till att innebära enkelriktad överföring av kunskap från universitet/högskola till näringslivet, med ekonomisk tillväxt som mål. Nyckeln till denna nya form av samverkan är kommersialisering med tydligt mätbara prestationer. Vi ser att man såväl inom akademien (särskilt inom humaniora) som i samhället ifrågasätter denna snäva och ekonomiskt fixerade syn på samverkan. Flera branschorganisationer menar till och med att den nuvarande forskningspolitiken i sig är en barriär för möjlig samverkan med till exempel humanistiska och samhällsvetenskapliga forskare.⁹

---

⁹ Jag går här inte in på den framväxande skillnad mellan humanistisk utbildning och humanistisk forskning som Stenlås (2011) noterar i sin studie, där humanistiska grundutbildningsprogram på universiteten har uppvisat en mycket snabb anpassning till samverkanskraven (till exempel anställningsbarhet). Stenlås menar att denna anpassning i mångt och mycket handlar om en nypaketering av gamla utbildningar.

Denna utveckling har lett till där vi står idag, med en svensk forskningspolitik som är mer reglerad än någon gång i historien och samtidigt med en debatt som är mer polariserad än någonsin. Det här visar att forskningspolitiken behöver syresättas med nya idéer, men att det också krävs en intern omvandling och förnyelse av humaniorafältet. Istället för att stämma in i klagosången föreslår Ekström och Sörlin (2008:20) att det vore bättre för humanisterna att försöka återvinna inflytande genom att formulera vari humanioras betydelse består för vår tids samhälle, i den situation som universitet/högskolorna nu formas. Detta påkallar vad de beskriver som en generativ snarare än en reaktiv hållning i diskussionen om humaniora och samverkan. I ett samhällsperspektiv är det därför viktigt att humanioras betydelse artikuleras på nytt i visioner för den humanistiska utbildningens och forskningens roll i framtidssamhället. Ett exempel på en konkret, generativ hållning i diskussionen om humaniora och samverkan är den specifika modellen för samverkande yrkesprojekt som Rönn presenterar i sitt bidrag till den här boken.

Referenser

- Almega. (2008). *Innovativa tjänsteföretag och forskarsamhället – omaka par eller perfect match?* Stockholm: Almega.
- Boguslaw, J. & Wadensjö, E. (2011). ”Vilka är humanisterna? Humanisterna och den svenska arbetsmarknaden”. I: *Humanisterna och framtidssamhället*. Institutet för framtidsstudier, forskningsrapport 2011/2, s. 25-76.
- Brenner, M. & Sörlin, S. (red.). (2008). *Forska lagom och vara världsbäst. Sverige inför forskningens globala strukturomvandling*. Stockholm: SNS.
- Ekström, A. & Sörlin, S. (2011). ”Inledning. Humanisterna och framtidssamhället”. I: *Humanisterna och framtidssamhället*. Institutet för framtidsstudier, forskningsrapport 2011/2, s. 9-24.
- Ekström, A. & Sörlin, S. (red.) (2012). *Alltings mått. Humanistisk kunskap i framtidens samhälle*. Stockholm: Nordstedts.
- Fölster, S.; Kriebbergs, J. & Sahlén, M. (2011). *Konsten att strula till ett liv. Om ungdomars irrvägar mellan skola och arbete*. Svenskt näringsliv, juli 2011.
- Geschwind, L. & Larsson, M. (2008). *Om humanistisk forskning – Nutida villkor och framtida förutsättningar*. SISTER Arbetsrapport 2008:81.
- Geschwind, L. & Terell, M. (2011). ”Vilka var humanisterna? Miljöer och verksamhet 1900, 1950 och 2000”. I: *Humanisterna och framtidssamhället*. Institutet för framtidsstudier, forskningsrapport 2011/2, s. 77-108.
- Görnerup, E. (2011). *Sambällsnytta eller kullerbytta? Svenska forskares syn på samverkansuppgiften*. Stockholm: Svenskt näringsliv.
- Görnerup, E. (2013). *Från departement till doktorand: På vilka grunder fördelas de direkta statsanslagen för forskning?* Stockholm: Svenskt Näringsliv.

- Jacob, M. (2008). "Efter två årtionden av förändring – vad är nästa steg för svensk forskningspolitik?". I: Brenner, M. & Sörlin, S. (red.). *Forska lagom och vara världsbäst. Sverige inför forskningens globala strukturomvandling*. Stockholm: SNS, s. 51-64.
- Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA). (2012). *Forskning för det 21:a århundradet. Slutrapport från IVA-projektet, Agenda för forskning*. Stockholm: IVA.
- Stenlås, N. 2011. "Vilka blir humanisterna? Humaniora vid svenska lärosäten idag och imorgon". I: *Humanisterna och framtidsamballet*. Institutet för framtidsstudier, forskningsrapport 2011/2, s. 109-150.
- UniLink. (2009). Hur nyttiggörs humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning av näringslivet? En förstudie om möjligheter och barriärer för samverkan, innovation och tillväxt. UniLink-rapport 2009:1.
- UniLink. (2009). Inre perspektiv på samverkan: organisation, arbetssätt och uppföljning. UniLink-rapport 2009:2.

Propositioner och utredningar

- Högskoleverket. 2000. Högskolans arbete med sin samverkansuppgift.
- Högskoleverket. 2001. Utvecklingen av högskolans samverkansuppdrag.
- Högskoleverket. 2004. Högskolan samverkar.
- Högskoleverket. 2008. Högskolan samverkar vidare. Utvecklingen 2004–07.
- Högskoleverket. 2010/8. Samverkan mätt med kvantitativa mått – en kartläggning.
- Regeringens proposition 1996/97:5. Forskning och samhälle.
- Regeringens proposition 1998/99:94. Vissa forskningsfrågor.
- Regeringens proposition 2000/01:3. Forskning och förnyelse.
- Regeringens proposition 2004/05:80. Forskning för ett bättre liv.
- Regeringens proposition 2008/09:50. Ett lyft för forskning och innovation.
- Regeringens proposition 2012/13:30. Forskning och innovation.
- Riksrevisionen. 2005. Tillväxt genom samverkan? Högskolan och det omgivande samhället.
- SOU 1935:52. Betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmning till de aktuella yrkena.
- SOU 1977:63. Fortsatt högskoleutbildning.
- SOU 1996:29. Forskning och pengar.
- SOU 1996:70. Samverkan mellan högskolan och näringslivet.
- SOU 1998:128. Forskningspolitik.
- SOU 2005:95. Nyttiggörande av högskoleuppfinningar.
- SOU 2012:41. Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande.